

พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์

(สู้ย ป.ธ. ๓)

(ราว พ.ศ. ๒๓๓๐ - ๒๔๑๐)

ชาติภูมิ

พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ (สู้ย) นามเดิม สู้ย วัน เดือน ปีเกิด และนามบิดา มารดา ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน ทราบเพียงว่าเกิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่บ้านกวางดำ แขวงเมืองอุบลราชธานี

การศึกษา บรรพชาและอุปสมบท

พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ หรือในนามสมณศักดิ์เมืองอุบลยุคต้น คือ พระธรรมบาล (สู้ย) เมื่ออุปสมบทแล้วได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนที่วัดหลวงในเขตเมืองอุบลราชธานี ซึ่งเป็นสำนักเรียนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในขณะนั้น โดยการเรียนรู้แบบโบราณ คือ เรียนหนังสือจากอาจารย์ ตามที่อาจารย์บอก หนังสือที่เรียนเป็นหนังสือโบราณ (เขียนด้วยเหล็กแหลมคล้ายปากกา) เป็นตัวอักษรลาวหรือตัวอักษรธรรม เรียกว่า “หนังสือใหญ่” หนังสือผู้แรก คือ ปัญญาสารมณี ผู้ที่ ๒ สัพพสุตราชัย ผู้ที่ ๓ หัสสวิชัย ต่อจากนั้นก็ฝึกอ่านหนังสือผู้อื่นๆ ให้ชำนาญแล้วก็เรียนเขียนอักษรธรรม อักษรไทยน้อย พร้อมทั้งท่องบทสวดมนต์ ฝึกหัดเทศน์ธรรมวัตร เทศน์ทำนองอีสานโบราณ เรียนมูลกัจจายน์ ซึ่งมี สัททนีติรูปสิทธิประโยชน์ เป็นต้น

ต่อมาได้เดินทางไปจำพรรษาอยู่ที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ เพื่อศึกษามูลกัจจายน์แบบใหม่ (บาลี ไวยากรณ์) จนสอบบาลีสนามหลวงได้เปรียญธรรม ๓ ประโยค นอกจากนั้น ยังได้ศึกษาหลักบริหารงานคณะสงฆ์ กรุงเทพฯ ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตรกรรมแบบไทยอีกด้วย

ปฏิบัติและปณิธานในการพัฒนาบ้านเกิด

พระอริยวงศาจารย์ฯ มีปฏิบัติและตั้งใจแน่วแน่ที่จะกลับมาพัฒนาถิ่นฐานบ้านเกิดที่ เมืองอุบลราชธานี ดังนี้

รักถิ่นกำเนิด จะเห็นได้ว่า เมื่อไปศึกษาเล่าเรียนจำพรรษาอยู่ในกรุงเทพฯ พอสมควรแล้วก็คิดถึงถิ่นกำเนิด อยากพัฒนาให้มีความเจริญ จึงกลับมาเมืองอุบลราชธานี

มุ่งพัฒนาการบริหารคณะสงฆ์ เมื่อพระอริยวงศาจารย์ฯ ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี ได้จัดวางระบบการบริหารงานคณะสงฆ์ให้ดียิ่งขึ้น ตั้งศูนย์การบริหารงานคณะสงฆ์ที่วัดมณีวนาราม (วัดบ้านน้อย) ตั้งพระเถระที่มีความรู้ มีศีลาจารวัตร มีความฉลาดช่วยในการบริหาร ช่วยปกครองดูแล การบริหารงานคณะสงฆ์ตามลำดับขั้น

ส่งเสริมด้านวิปัสสนาธุระ นอกจากการศึกษา และการบริหารงานคณะสงฆ์แล้ว การวิปัสสนาธุระก็มีได้ ทอดทิ้ง ได้ไปนั่งวิปัสสนาทุกคำคืนที่ป่าชายทุ่งศรีเมืองอย่างจริงจัง สถานที่ที่ใช้ปฏิบัติวิปัสสนาดังกล่าว ต่อมาได้ชักชวน ญาติโยมสร้างเป็นวัดขึ้น เรียกว่า วัดทุ่งศรีเมือง

เป็นผู้มองการณ์ไกล ได้จัดหาพันธุ์ไม้สักไม้ตะเคียนและอื่น ๆ นำมาปลูกไว้ในวัดมณีวนาราม เพื่อใช้ก่อสร้าง และซ่อมแซมเสนาสนะโดยบอกกล่าวลูกศิษย์ว่า “ต่อไปกาลข้างหน้า จะหาไม้ดี ๆ ได้ยาก”

หน้าที่การงาน

พระอริยวงศาคตญาณ รับตำแหน่งเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานี องค์ที่ ๔ ต่อจาก พระมหาราชครู ศรีสัตตธรรมวงศา วัดป่าหลวงมณีโชติศรีสวัสดิ์ (วัดมหายานารามปัจจุบัน) ควบคุมบริหารงานดูแลกิจการ คณะสงฆ์เมืองอุบลราชธานีตรงกับ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นคณะสงฆ์ ยังมีได้แบ่งแยกเป็นมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย

นอกจากนั้น ยังเป็นผู้ไกลเกลี่ยข้อพิพาทพิพาทฟ้องหมองใจกันของประชาชน ให้มีความรักสามัคคีธรรมเป็นที่ตั้ง ประชาชนต่างให้ความเคารพยำเกรงมาก จึงมีคำกล่าวติดปากชาวเมืองอุบลราชธานี ว่า “ท่านเจ้า”

การปกครอง พระอริยวงศาคตญาณ เป็นพระเถระชาวอุบลองค์แรกที่ได้ดำเนินการบริหาร การคณะสงฆ์ให้มี ระเบียบแบบแผนขึ้น กระจายอำนาจการปกครองให้พระเถระลำดับรองลงไปเป็น เจ้าคณะต่าง ๆ จัดศูนย์การบริหารให้ เป็นรูปธรรม โดยเป็นผู้นำในการบริหารงานคณะสงฆ์ด้วยตนเอง มีหลักฐานสำคัญในปัจจุบันคือตำหนักแดง (กุฏิแดง) ใน วัดมณีวนารามเป็นที่ปฏิบัติงาน

การศึกษา ก่อนหน้านี้ กุลบุตรชาวเมืองอุบลราชธานี เมื่อบวชเรียนจะต้องเดินทางมาอยู่วัดในเมือง การเดินทาง ลำบากเพราะยังเป็นป่าดง วัดในเมืองก็ลำบากในเรื่องที่อยู่อาศัยและภัตตาหาร จึงได้กระจายการศึกษาให้พระเถระที่มี ความรู้ความสามารถรับภาระธุระในการเรียนการสอนให้ตั้งสำนักเรียนขึ้นทั้งในเขตเมืองและนอกเมือง ได้แก่

พระครูเคน ตั้งสำนักเรียนในแขวงเมืองอุบลราชธานี

พระอาจารย์เส่ว ตั้งสำนักเรียนวัดบ้านไผ่ใหญ่ และพระอาจารย์จันทร์ ตั้งสำนักเรียนที่ บ้านหนองหลัก เมือง เกษมสีมา (ปัจจุบันอำเภอม่วงสามสิบ)

พระอาจารย์บุตตี จัดตั้งสำนักเรียนวัดบ้านเขม เมืองปัจฉิมอุบล (ปัจจุบันคืออำเภอเขื่องใน)

พระอาจารย์เกตุ เกตุโล จัดตั้งสำนักเรียน เมืองยโสธร

โดยมอบให้พระเถระที่ทรงคุณวุฒิมีความเป็นผู้นำ มีความรู้ทางปริยัติธรรมดี และมีศีลาจารวัตร เป็นที่ศรัทธา ของสาธุชน จัดการดูแลสำนักเรียนต่าง ๆ การกระทำเช่นนั้นนอกจากจะเป็นการกระจายอำนาจการปกครองแล้วยัง

เป็นการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ชุมชนในที่ต่าง ๆ อีกด้วย นี่คือนั่นเค้าแห่งความเจริญทางปรีดีธรรมและหนังสือไทยในจังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นส่วนสำคัญที่ได้ชื่อว่า “อุบลเมืองนักปราชญ์” ปราชญ์สืบมาจนทุกวันนี้

การเผยแพร่ส่งเสริมวิปัสสนาธุระ ภาวธุระของพระสงฆ์นั้น มีหลักสำคัญ ๒ อย่าง **คันถธุระ** ซึ่งได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน เขียนตำรา ศึกษาพระไตรปิฎก และ **วิปัสสนาธุระ** คือ การปฏิบัติให้บรรลุ สัจธรรมเห็นจริงเห็นแจ้ง เป็นการลด ละ เลิก กิเลส ในฐานะเจ้าคณะเมืองได้ส่งเสริมปูพื้นฐานการวิปัสสนามาโดยตลอด พระอาจารย์วิปัสสนาองค์สำคัญในสมัยนั้น คือ **สำเร็จลุน** ซึ่งได้รับการยกย่องจากพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา เป็นอันมาก การส่งเสริมมิได้ปิดกั้น พระวิปัสสนาจารย์ให้จำกัดขอบเขต อยู่เฉพาะในป่าเขา แต่อนุญาตให้ตั้งสำนักวิปัสสนาขึ้นในวัดได้ด้วย ทั้งนี้ได้ทำเป็นตัวอย่าง คือ ได้ให้ ปาชายทุ่งข้างวัดมณีวนาราม (วัดปาน้อย) เป็นสถานปฏิบัติวิปัสสนา (วัดทุ่งศรีเมืองในปัจจุบัน)

การสาธารณูปการส่งเสริมด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมทางพุทธศาสนา เนื่องจากมีความเชี่ยวชาญทางด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมมาก ได้สร้างหอไตรขึ้นที่วัดทุ่งศรีเมืองซึ่งถือว่าเป็น หอไตรที่งดงามที่สุดแห่งหนึ่ง เป็นหอไตรที่รวมเอาศิลปะพม่า ล้านช้างและไทยเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน และยังได้สร้างอุโบสถวัดทุ่งศรีเมืองหลังคาทรงไทย ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง ซึ่งจำลองแบบมาจากวัดสระเกศ ภายในอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับชาดกในพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของชาวบ้านในขณะนั้น นับว่าเป็นจิตรกรรมฝาผนังที่ทรงคุณค่ายิ่ง นอกจากนี้ยังได้สร้างกุฏิแบบทรงไทยภาคกลาง เรียกว่า “กุฏิแดง” สำหรับเป็นที่ปฏิบัติงานไว้ที่วัดมณีวนารามอีกด้วย

สมณศักดิ์และเกียรติคุณที่ได้รับ

พระธรรมบาล ตำแหน่งพระธรรมบาลคือ ตำแหน่งทางการปกครองสงฆ์เทียบเจ้าคณะเมือง ในสมัยพระประทุมราชวงศา (กุดทอง) เป็นเจ้าเมืองอุบลราชธานี คนที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๔๘-๒๔๐๖) ได้แต่งตั้งพระเถระเป็นเจ้าคณะเมือง และเจ้าคณะแขวงมีสมณศักดิ์เป็นพระธรรมบาล ๓ องค์ คือ พระธรรมบาลสุ้ย พระธรรมบาลผุย พระธรรมบาลทวย คณะสมมติของพระธรรมบาลจะต้องเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีความรู้ ความฉลาด ความสามารถ และความเด็ดขาดผ่านการเรียนมูลกัจจายน์จนจบ แปลพระไตรปิฎกได้ ตั้งสำนักเงินมูลกัจจายน์ ทั้งสอนมูลกัจจายน์ด้วยตนเอง และให้ผู้อื่นมาช่วยสอน

พระอริยวงศาจารย์ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ให้เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญญที่ **พระอริยวงศาจารย์ ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์** เป็นเจ้าคณะเมืององค์แรกของจังหวัดอุบลราชธานี

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าอาวาสวัดสระเกศ ราชวรมหาวิหารได้แสดงธรรมกถาไว้ในหนังสือ “กึ่งธรรม” เกี่ยวกับ พระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ ไว้ว่า

“...ท่านเจ้าคุณพระอริยวงศาจารย์ และมีสร้อยอยู่ ๒ ตอนว่า ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ ได้ขึ้นมาอยู่จังหวัดอุบลราชธานี และอยู่ที่วัดปาน้อย เป็นพระที่สำคัญของแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ก็ทรงแต่งตั้งเป็นพระราชาคณะ หาได้ยากมากในเมืองไทยเวลานั้น ที่พระสงฆ์ในหัวเมืองจะเป็นพระราชาคณะ ไม่เหมือนปัจจุบันแล้วก็ได้ไปสร้างวัดอีกวัดหนึ่ง คือ วัดทุ่งศรีเมือง ทราบว่าท่านนั่งกรรมฐานที่นั่น ต่อมาทราบว่าที่วัดทุ่งศรีเมืองก็มีรอยพระพุทธรูป

ได้ทราบว่าได้จำลองไปจากวัดสระเกศ และได้ทราบจากฝรั่งคนหนึ่งก่อนว่า พระบาทที่ วัดทุ่งศรีเมืองเป็นพระบาทที่เอาไปจากวัดสระเกศ...” (สมเด็จพระพุฒาจารย์, ๒๔๓๘ : ๓ - ๗)

มรณภาพ

พระอริยวงศาคตญาณ ไม่มีหลักฐานว่าได้ถึงแก่มรณภาพเมื่อใดทราบแต่เพียงว่าในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว งานสถาปนากิจศพ คณะสงฆ์ เจ้าเมือง และชาวเมืองอุบลราชธานี ได้จัดการสถาปนากิจแบบเมรุณกหัสดีลิงค์ ตั้งบำเพ็ญกุศล มีมหรสพตลอด ๗ วัน ๗ คืน ที่ทุ่งศรีเมือง

พระอริยวงศาคตญาณ เป็นพระเถระองค์แรกที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญทั้งในด้านการศึกษาที่เป็น การศึกษาสงฆ์แบบดั้งเดิม และการศึกษาสงฆ์ที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ จนสำเร็จการศึกษาเป็นเปรียญธรรม ๓ ประโยคด้านการ ปกครอง ได้ศึกษาแบบอย่างการบริหารการคณะสงฆ์ในสวนกลาง (กรุงเทพฯ) จนมีความรู้ความเข้าใจ เป็นที่ไว้วางพระ ราชหฤทัยในพระมหากษัตริย์ จึงได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ที่พระอริยวงศาคตญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ นับเป็น พระราชาคณะ (เจ้าคุณ) องค์แรกของเมืองอุบลราชธานีในขณะนั้น และรับตำแหน่งเจ้าคณะเมืององค์แรก เช่นเดียวกัน ด้านการเผยแผ่ แม้จะเป็นฝ่ายคณฤชระก็ได้มิได้ละทิ้งฝ่ายวิปัสสนาธุระ คงส่งเสริมพระสงฆ์ผู้มุ่งมั่นในด้านนี้ดำเนินไปโดย ไม่ขัดข้องและด้านสาธารณูปการได้สร้างผลงานไว้มากมายทั้งภายในวัดมณีวันนาราม (บ้าน้อย) และวัดทุ่งศรีเมืองตั้งได้ กล่าวแล้ว ที่สำคัญที่สุด คือการส่งเสริมจุดประกายพัฒนาการศึกษาในเมืองอุบลราชธานีให้กระจายไปอย่างกว้างขวาง ทั้ง ในตัวเมืองและนอกเมือง โดยส่งเสริมควบคู่กันไปทั้งการศึกษาแบบดั้งเดิม (มูลกัจจายน์) และแบบใหม่ (บาลีไวยากรณ์) อันเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เมืองอุบลราชธานี เป็นศูนย์กลางการศึกษาทุก ๆ ด้าน จนมีผู้สนใจมาศึกษาเล่าเรียนจากทั่ว สารทิศ ต่อมาจึงกลายเป็นศูนย์รวมของ “ผู้รู้” “ผู้มีปัญญา” และ “เมธี” มากมาย จนได้ชื่อว่า “เมืองแห่งนักปราชญ์” ใน โอกาสต่อมา ดังนั้น พระอริยวงศาคตญาณ จึงสมควรได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น “ปราชญ์” ผู้บุกเบิกของ อุบลราชธานีอย่างแท้จริง

หนังสืออ้างอิง

กึ่งธรรม. โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมเสนานี (กึ่ง มหปฺผลเถร)

ณ เมรุวัดมณีวันนาราม ในเมืองอุบลราชธานี ๑๔ ธันวาคม ๒๔๓๘.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ พิธีเปิดอาคารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์วิทยาเขต

อุบลราชธานี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ อุบลราชธานี ๒๐๐ ปี กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕.

คณะจัดทำหนังสือ วัดทุ่งศรีเมือง พิมพ์ครั้งที่ ๒. อุบลราชธานี : วิทยาลัยเกษตรกรรม, ๒๕๔๖.

เดิม วิชาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น